

izvori mira

kenet bolding

Jednoznačni koncept uzroka i posledica ima veoma spornu vrednost u tako složenom sistemu kakav je ovaj koji smo opisivali. Prvenstveno zato što sistem ima silu nepredvidljivih elementa; i delimično je neodređen. Ne može se opisati ni jednom od jednostavnih kategorija kakve su one analogne nebeskoj mehanici. Beznačajni uzroci ponekada proizvode bitne posledice, bitni uzroci zanemarljive posledice. Sistem je prepun pragova i diskontinuiteta, te svaki pokušaj da se prikaže kao jednostavni, određeni sistem predstavlja nasilje nad stvarnošću. Uprkos tome, on nije ni haos. Uz svu nepredvidljivost on poseduje i snažne predvidljive strukture, a posao nauke je da uočava predvidljivost i otkriva njene obrasce.

Ono za čim tragamo je nešto nalik faznoj teoriji. U sistemu rat-mir uočavamo najmanje dva skupa struktura. Jedna je alteracija mira i rata, od kojih svaki predstavlja različitu fazu odnosa i skupove alternativnih obrazaca ponašanja. Oni se mogu nazvati posebnim fazama sistema. Posebno nas interesuju unutrašnji uslovi koji proizvode prelaz bilo mira u rat ili rata u mir kao i vrste ponašanja koje karakterišu svako od stanja sistema. Zapravo, mi tragamo za onim što se može nazvati funkcija verovatnoće prelaza, kako verovatnoće prelaza iz mira u rat kada je sistem u miru, tako i iz rata u mir ako je sistem u ratu, izražena kao funkcija zavisna od izvesnih drugih karakteristika sistema. Takođe, potrebne su nam i upotrebljive kategorije ovih drugih karakteristika.

Pored posebnih faza sistema rata i mira postoje, kao što smo videli u prethodnom poglavlju, opšte faze — opisi opšte verovatnoće ili distribucije rata i mira u sistemu — koje se mogu opisati kao stabilni rat, nestabilni rat, nestabilni mir i stabilni mir. Tragamo uz to i za karakteristikama i opisima sistema koji pomažu da odredimo u kojoj će se od ovih opštih faza sistem naći.

Moguće je okupiti većinu karakteristika ovih sistema kod dva opšta zaglavlja, koje ćemo nazvati zategnutost i snaga. Pod zaglavlje zategnutost, svrstaćemo one elemente sistema koji posebno deluju na promenu faze — u ovom slučaju mira u rat ili rata u mir. Možda neće biti moguće ustanoviti tačnu zbirnu meru zategnutosti, jer je to grupa uglavnom heterogenih faktora. Pored toga, to je i svojstvo sistema koje je očito predmet kvalitativnih procena i o kome možemo da govorimo uobičajenim pojmovima »veća« ili »manja«.

Slično tome, postoji gomila svojstava socijalnih sistema koja se mogu identifikovati kao snaga, odnosno kao sposobnost otpora onoj vrsti loma koji se dešava pod pritiskom. Tu spadaju priroda integrativnih struktura, stepen osećanja zajednice, mera u kojoj ljudi osećaju međusobnu dobrotu ili zlonamernost, i slično. Mera snage sistema je stepen u kome on može da izdrži zategnutost ali, mera snage je i stepen prevazilaženja sile, te je teško doći do nezavisnih merila ovih karakteristika. U to se, na primer, možemo uveriti na inženjerskom problemu snage materijala. Ona se najčešće meri vršenjem pritiska u različitim stepenu na materijale kako bi se utvrdio momenat u kome dolazi do njihovog pucanja. Za to je, naravno, potrebna nezavisna mera pritiska kao što je funtastopa ili neka njoj slična. U protivnom, nikada ne bi smo uspeli pouzdano da saznamo da li je do pucanja materijala došlo usled toga što mu je snaga bila preslaba ili zato što je zategnutost bila prevelika.

Mora se priznati da je, kada su u pitanju društveni sistemi, teško naći nezavisne mere pritiska i snage, iako su koncepti sasvim umesni. To dovodi do mučnih problema u tumačenju. Jedan sematički momenat bi trebalo pojasniti. Koristim reč »snaga« ne u uobičajenom smislu sposobnosti stvaranja pritiska putem, na primer, nasilja već u kategorijama sposobnosti otpora zategnutosti. Radi se, zapravo, o dva sasvim različita značenja reči. Na nesreću, bilo mi je prilično teško da smislim zamenu. Začudujuće je u kojoj meri je naš rečnik ambivalentan u ovom pogledu. Čak i reč »tvrd« (tough) ima dva značenja: znači ili visoku snagu otpora zategnutosti, ili, kada se odnosi na ljude, sposobnost da se snagom nešto nametne, kao u izrazu »tvrd momak« (tough guy). Možda postoji neko dublje značenje ovakve sematičke ambivalentnosti, ali moj zadatak sasvim sigurno nije da istražujem da li duboke podsvesne i psihoanalitičke sile leže u osnovi jezičke ambivalentnosti. Međutim, ta posebna protivurečnost je, ipak, stvorila stvarne teškoće u promišljanju ovih problema. Nadalje ću, zbog toga, koristiti termin snaga u njegovom značenju otpora zategnutosti ukoliko jasno ne naznačim da se upliće i ono drugo značenje.

Naredna ambivalentnost nastaje prilikom upotrebe reči »snaga« u sistemima rat-mir. Prelaz iz mira u rat odigrava se kada je zategnutost u sistemu mira prevelika za njegovu »snagu mira«. Prelaz iz rata u mir dešava se kada je zategnutost sistema rata prevelika za njegovu »snagu rata« — pri čemu pod ovim ponovo podrazumevamo ne sposobnost bilo koje strane da vodi rat nego snagu ukupnog sistema da izdrži rat, što obično zavisi od spremnosti jedne od strana da traži mir. Snagu rata, u ovom smislu, moguće je posmatrati kao recipročnu snazi mira, jer ukoliko jedna jača druga slabi. Međutim, one, ipak, nisu obrnuto proporcionalne, jer uslovi koji dovode do otpora prelazu mira u rat su, u mnogim svojim aspektima, različiti od onih koji dovode do otpora prelasku rata u mir. Radi što će veće jasnoće izlaganja, ipak ću zanemariti ovu razliku pošto ona ne menja osnovni obrazac modela.

Model zategnutost-snaga-slom široko je primenljiv. Razlog što sam prelamio komad krede je u tome što je zategnutost nadmašila snagu materijala. Na rušenje mosta ili zgrade primenljiv je istovetni model. Na okončanje braka razvodom, da se primeniti isti princip: zategnutost odnosa bila je prevelika za njegovu snagu. Isti princip se odnosi i na pretvaranje proizvodnih odnosa u štrajk, zajednice u bunu ili građanski

rat, i, slično na prekid stanja mira između dve zemlje i prelazak u stanje rata.

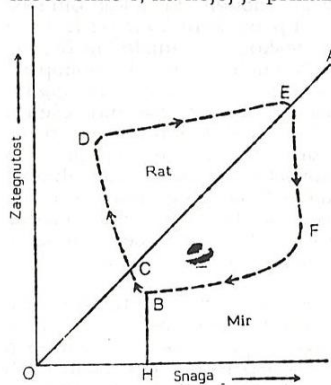
U sistemima rat-mir među kojima je, naravno, međunarodni sistem najistaknutiji, model zategnutost-snaga-slom može se primeniti na dva nivoa. Možemo ga primeniti, kako ćemo kasnije videti, na prelaze između generalnih faza sistema — na primer, iz nestabilnog mira u stabilni mir. Takođe, upotrebljiv je i u objašnjavanju procesa prelaza između posebnih faza, odnosno iz mira u rat i iz rata u mir, u uslovima nestabilnog rata ili nestabilnog mira.

Sada bi mogli da razmišljamo o delovanju zategnutosti na ključne odlučioce sistema, one koji imaju moć da objave rat ili pregovaraju primirje u mir. Nije uvek jednostavno identifikovati ove ljude, jer postoji suptilna razlika između vlasti i uticaja, kao što je i odluka onoga koji zauzima mesto formalne moći u hijerarhiji, odnosno monarha ili premijera, uvek pod uticajem komuniciranja sa okruženjem i prijema informacija iz različitih izvora, na primer diplomatskih telegrama, saopštenja za štampu, i tome slično. U stanju mira, često opažan rast napetosti i zategnutog ponašanja potencijalnih suparnika koji izgledaju preteće. Podizanje napetosti je gotovo uvek uzajamno i u suštini je samo-generirajuće, jer porast zategnutosti na jednoj strani teži da izazove ponašanje koje pojačava zategnutost na drugoj strani, sve dok rast zategnutosti ne pređe neku vrstu praga snage sistema i ne dovede do sudbonosne odluke o objavi rata, mobilizaciji vojske na granici, invaziji ili preduzimanju nekog drugog, nepovratnog, koraka koji ubrzava slične korake druge strane čime se, zapravo, prelaz iz mira u rat dovršava.

Prelaz iz rata u mir ima određene sličnosti sa prelazom iz mira u rat, ali postoje i značajne razlike. Vratimo li se na metaforu o kredi, lomljenje parčeta krede je ipak bitno drugačija radnja od ponovnog spajanja dva parčeta njihovim lepljenjem, zato ne bi trebalo da iznenaduje nalaganje izvesnih nesimetričnosti između prelaza mir-rat i prelaza rat-mir. Međutim, postoje i sličnosti ova dva prelaza sa stanovišta pojedinačnog moćnog odlučioca. Ponovo bismo mogli da obrazac rat-mir slikovito predstavimo kao onaj u kome se zategnutost sistema rata povećava i postaje sve nepodnošljivija, sve dok neka od strana prestane da bude voljna da dalje ratuje i uspostavi komunikaciju koja vodi prekidu vatre, nekom obliku prekida neprijateljstva, primirju, i konačno miru. Inicijator ovih radnji obično se smatra gubitnikom. Ukoliko se ovi početni koraci prihvate, pobednik će, verovatno, biti u poziciji da uspostavi mir pod svojim uslovima. Usled bitno pogrešnog razumevanja društvene dinamike, prisutnog kod gotovo svih najmoćnijih odlučilaca, često se događa da se ispostavi da je gubitnik u ratu prošao bolje nego pobednik, već negde u narednoj generaciji. Međutim, ono što je bitno, pri prelazu iz rata u mir, je da delovanje zategnutosti na odlučioce, bilo na jednoj ili drugoj strani, prevazilazi snagu sistema rata i spremnost da se rat nastavi.

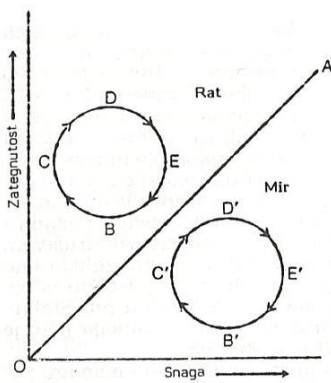
Sa stanovišta sistema kao celine prelaz iz rata u mir, takođe, predstavlja povećanje snage sistema posmatranog kao integrativne strukture. Do nje, jednostavno, dolazi ili usled istrošenosti ratom, osećanja, možda i nesvesnog, bilo na jednoj ili na drugoj strani ili na obe, da rat u stvari nije vredan svoje cene i da bi za obe strane bilo bolje da se sporazumeju i započnu zajednički da rade. Ukoliko se to ne dogodi, sistem ostaje u ratnoj fazi i prelazi u sistem stabilnog rata; što nije nepoznato u ljudskoj istoriji.

Ove promene faza, iz rata u mir i obrnuto, možemo pokazati pomoću slike 1, na kojoj je prikazan sistem rat-mir.*

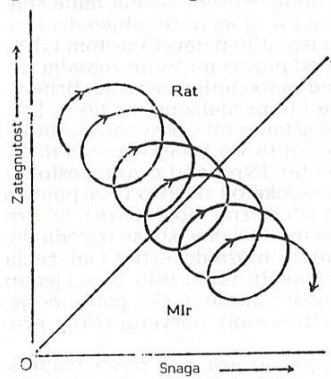

Na njoj je mera snage sistema data horizontalno, bez nekog posebnog nastojanja da se sasvim precizno odredi, a mera zategnutosti sistema data je na vertikali. Svaka tačka dijagrama zato predstavlja posebnu kombinaciju snage i zategnutosti. Zatim je utvrđena fazna granica OA koja polje deli na fazu rata i fazu mira. Na slici smo ovu granicu povukli polazeći iz centra, pretpostavljajući da će i sasvim neznačajna zategnutost pomeriti sistem iz stanja mira u stanje rata. Granica ne mora biti pravolinijska, ali se čini sasvim verovatnom da će izvesno imati linijsku formu. Isprekidana linija tada prikazuje ciklus rat-mir. Podimo od tačke B u kojoj je sistem u stanju mira, snage OH i zategnutosti HB. Zatim, predpostavimo da zategnutost jača, usled određene interakcione dinamike sistema ili, čak, usled nepredvidljivih promena, i da mnogi od faktora koji su doveli do porasta zategnutosti, istovremeno, smanjuju snagu. Sistem se kreće od B do C i prelazimo faznu granicu u rat. U ovoj tački postoji verovatnoća da će doći do oštrog diskontinuiteta; zategnutost će izuzetno brzo rasti usled rušenja tabua, svirepih napada, i sličnog. Zbog toga će snaga sistema opasti do tačke D. Kako se rat produžava zategnutost sistema može i dalje rasti, ali će i unutrašnja snaga mira brže rasti, kako ljudi budu postajali zamoreniji ratom, kako njegova legitimnost bude slabila, što vojska bude bivala diskreditovanija, i kako budu rasli zahtevi za mir. Ponovo prelazimo faznu granicu u mir u tački E. Opet je verovatno oštar diskontinuitet, iznenadno smanjenje zategnutosti, možda čak i izvesno povećanje snage. Kako mir bude trajao, ipak, će snaga sistema opadati — stara neprijateljstva će ponovno isplivati na površinu, pojaviti će se revanšizam, pojačavaće se nezadovoljstvo mirovnim rešenjima, pogotovu verovatno na strani poraženog ali moguće i na pobedničkoj strani, jer se pobjeda u ratu uvek pretvara u razočarenje. Tako snaga sistema postepeno opada do tačke B iz koje ponovno počinje isti krug. Ciklus se, naravno, nikada neće ponoviti na istovetan način.

Moguće je da ciklus potpuno pređe ili na jednu ili na drugu stranu fazne granice. To je prikazano na slici 2. Ako je *

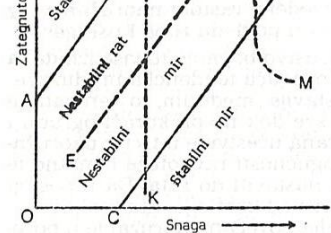

uzimaju korake kako bi povećale snagu sistema, tako zategnutost može ostati ista, ali će se snaga sistema povećavati, i popeti do D'. Tada, proporcionalno padu zategnutosti snaga raste do E', a proporcionalno opadanju snage zategnutost do B' i ciklus ponovno počinje. Kako ciklus nikada ne prelazi faznu granicu, verovatnoća diskontinuiteta je manja. Ako postoji trajno sekularno povećanje snage sistema, nezavisno od zategnutosti — kao rezultat, na primer, pojačane komunikacije, jačanja političkog jedinstva, pojačanog osećanja zajedništva — ciklus će se kretati jednom vrstom spiralne putanje, kao na slici 3, iz stabilnog rata preko nestabilnog rata, u nestabilan mir i u stabilni mir. *

Donekle šira primena modela zategnutost-snaga-slom može se ostvariti njegovom aplikacijom na prelaze celog sistema između četiri prethodno istaknute faze — stabilni rat, nestabilni rat, nestabilni mir, i stabilni mir. Prekid ne mora biti dramatičan događaj, njega čak može i da ne primeti ni jedna od strana, u tom trenutku, i može biti vrlo teško odrediti i kada se stvarni prelaz dogodio. Ipak, to predstavlja prelaz iz jednog opšteg sistema odnosa rat-mir u drugi opšti sistem.

Ovaj model, takode, možemo prikazati faznim dijagramom, kao na slici 4. Pri velikoj zategnutosti i maloj snazi imamo stabilni rat, sa faznom granicom AB između stabilnog rata i nestabilnog rata. Slično, pri velikoj snazi i niskoj zategnutosti imamo stabilni mir, sa faznom granicom CD između ovog i nestabilnog mira. Postoji neodređenija granica između nestabilnog rata i nestabilnog mira, EF. Ako odemo od položaja stabilnog rata u tački H, možemo dostići stabilni mir u tački K, jednostavnim smanjivanjem zategnutosti, bez ikakvog povećanja snage sistema. *

Možemo, isto, poći od tačke H i kretati se ka stabilnom miru do tačke L jednostavnim povećanjem snage, nemanjujući zategnutost. Najverovatniji pravac bio bi nepravolinijski put poput HM, smanjivanja zategnutosti i povećanja snage.

Severna Amerika, u poslednjih dve stotine godina, predstavlja zanimljivu ilustraciju procesa ovog tipa. Razvoj stabilnog mira, između Sjedinjenih Država i Kanade, može imati određene veze sa činjenicom da su se obe širile na velikoj teritoriji i da je to snizilo napetost među njima. Sa druge strane, porast snage sistema odnosa u pogledu procesa političkog učenja, razvoja zajednice, i tome sličnoga, jeste faktor koji ne treba zanemariti. Jasno je da je od, recimo 1766. do približno 1812., opšti sistem odnosa između Sjedinjenih Država i Velike Britanije i njenih Kolonija, među kojima se nalazila i Kanada, bio u nestabilnom miru. Ovaj nestabilni mir, u suštini, rasplinuo se u rat 1812. On se nije pretočio u rat 1844 (*54—40 ili udri*), niti se prelomio u rat tokom američkog građanskog rata, u koji su se Britanci gotovo umešali, zato što zategnutost odnosa nije dospela do praga na kome bi premašila snagu. Sistem, međutim, ostaje nestabilan mir, sasvim izvesno i posle američkog građanskog rata, u smislu prevelike zategnutosti za snagu sistema, te je do rata, Velike Britanije i Sjedinjenih Država, moglo možda da dođe u prve tri četvrtine, recimo, devetnaestoga veka. Posle američkog građanskog rata ova verovatnoća je toliko opala da je u jednom momentu — mada je teško tačno reći u kom, otprilike negde između 1875. i 1890. — postala toliko neznatna da možemo tvrditi da je sistem prešao iz nestabilnog mira u stabilni mir. Od tada se, više mogućnost rata Britanije i Sjedinjenih Država ne uzima u obzir, u ozbiljnim bilo vojnim bilo političkim kalkulacijama, ni u jednoj ni u drugoj zemlji.

Ovo se može primeniti i na odnose Sjedinjenih Država i Meksika, približno od 1848. nadalje, mada je tu još teže odrediti početak. Tokom meksičkog građanskog rata (1910 — 1919) došlo je do intervencije, mada ne i do formalnog rata. Sjedinjenih Država i Meksika, ali da je zategnutost bila samo nešto jača, sigurno je da ne bi bilo nemoguće da možda izbije i rat. Od 1919., ipak, prava demilitarizacija granice, i stvarno veoma nizak nivo naoružanosti Meksika, stvorili su situaciju, ponovo, male

verovatnoće rata da je, u suštini, ne treba ni uzimati u obzir u međunarodnim odnosima.

Slično kretanje možemo zapaziti i u Skandinaviji, otprilike od osamnaestog veka, ali sasvim očitno od 1815. godine. Švedska predstava, o njoj kao neutralnoj zemlji, sasvim je smanjila verovatnoću njenog uplitanja u poslove Danske, čak i u vreme rata Danske i Nemačke. Mirno odvajanje Norveške od Švedske, 1905. godine, bilo je, na neki način, mada u zapadnoj istoriji. Opet je postojala pozitivna verovatnoća da se to može završiti građanskim ratom, da je stranka zastupnica rata u Švedskoj postala dominantna, ali su duga tradicija neutralnosti u Švedskoj i relativna nemogućnost ratne stranke, možda i zato što je ovakvu neutralnost pratio i veoma uspešan ekonomski napredak, u prethodnih pedeset godina, obezbedile da zategnutost sistema ne dostigne tačku u kojoj bi premašila njegovu snagu. Do rata nije došlo, a nesumnjivo je i da su obe strane imale koristi od razdvajanja.

U Zapadnoj Evropi uočavamo bitan rast snage međunarodnog sistema, od drugog svetskog rata, sa razvojem Zajedničkog tržišta. Danas, sasvim sigurno, verovatnoća rata, na primer, Francuske i Savezne Republike Nemačke, izgleda tako mala da možemo tvrditi kako je došlo do prelaza iz nestabilnog mira u stabilni mir. Odnos Sjedinjenih Država i Sovjetskog Saveza je znatno neizvesniji, ali se čak i tu može uočiti, u kretanju ka detante-u, određeno pomeranje ka stabilnom miru. Još je previše rano tvrditi da je on postignut. U suštini, moguće je sumnjati u njegovo ostvarenje sve dotle dok ne dođe do bitnog i stvarnog razoružanja, posebno na evropskoj granici. Čini mi se da su odnosi Sjedinjenih Država i Sovjetskog Saveza nalik odnosima Sjedinjenih Država i Britanije negde oko 1850. godine. Verovatnoća rata je sasvim mala, ali nije zanemarljiva, i dovoljna zategnutost sistema može nam gurnuti preko ivice. Ipak, prelaz u stabilni mir nije sasvim nemoguć. Uz spoj sreće i dobrog upravljanja bili bi u stanju da do njega dođemo.

Prelaze između ostalih faza sistema znatno je teže utvrditi, a možda oni nisu ni toliko značajni kao konačni prelaz u stabilni mir. Moguće je tvrditi, na primer, da je situacija na Bliskom Istoku, još od 1948., pre nestabilni rat nego nestabilni mir — odnosno, da se, u izvesnom smislu, rat smatra pravilom, usled visokog nivoa neprijateljstva uključenih strana, i da su čak i dovoljno dugi intervala mira pretežno bili korišćeni za pripreme sledećeg rata. Sistem se koleba oko prelomne tačke, i u slučaju rata i u slučaju mira, i zato nije začuđujuće, da je prešao ivicu u tri ili četiri navrata, usled toga što su odlučnici smatrajući da je zategnutost nepodnošljiva preduzimali rat kao korak. Dolazilo je, takođe, i do podjednako broja prelazaka iz rata u mir, zato što je zategnutost rata postajala izuzetno velika i zato što je strah od toga što se može dogoditi produžavanjem rata postajao veći nego strah od mira. Da li se danas sistem kreće iz faze nestabilnog mira pre nego nestabilnog rata sporno je pitanje, mada ima i prepoznatljivih znakova da se to možda odigrava.

Činjenica da su sistemi rat-mir uistinu fazni sistemi, bilo da to povlači sobom neposredan prelaz između rata i mira bilo da uključuje obuhvatnije faze stabilnog ili nestabilnog rata ili mira, znači da je rasprava o uzrocima rata gotovo univerzalno nezadovoljavajuća. Zaista je moguće biti i toliko izazvan nezadovoljstvom pa tvrditi, uz nebitne ograde, da je ceo koncept uzroka rata beskoristan i da nastojanje da se otkriju takvi uzroci, koje inače opseđa opsežnu i nepriznatu literaturu, podjednako besplodno kao i pokušaji da se pronađe uzrok uspeha kockarske igre. Rat i mir su deo bezgranične Šivine kosmičke igre, u kojoj sve ima višestruke uzroke i višestruke posledice, i gde je pokušaj da se utvrdi jedan jedini uzrok, bilo čega, osuđen na jalovost. Vratimo li se prarčetu krede, da li se polomilo zato što je zategnutost bila izuzetno velika ili zbog toga što je snaga bila tako mala? U literarnom smislu, ovo je gotovo besmisleno pitanje. Kređa se prelomila jer je zategnutost bila prevelika za snagu.

Ako, međutim, za početno razgovor o politici za ubuduće (na primer, o odlukama koje će dovesti do toga da se ubuduće kređa na polom), onda pitanja kao što su da li je lakše pojačati snagu ili smanjiti zategnutost nisu uopšte besmislena. Sasvim lako mogu uzeti ma koje parče krede i ne slomiti ga jednostavno tako što ga neću previše pritisnuti. Sa druge strane, veoma je teško povećati snagu krede. Ako je napravimo previše tvrdu, verovatno nećemo njome moći da pišemo na tabli. Stavimo li joj kroz sredinu čeličnu šipku izgrebače tablu. Ako je stavimo u drvenu futrolu, isusiće se, i, opet, nećemo njome moći da pišemo na tabli. Očito je da ako hoćemo da imamo politiku nelomljenja krede, ona sasvim izvesno mora pre da bude usmerena na smanjivanje pritiska nego na povećanje njene snage. Slična pitanja mogu se postaviti za bilo koju društvenu politiku, ali je upravo zapanjujuće kako se ova vrsta pitanja postavlja. Težimo da predpostavimo, na primer, da je jedini način nošenja sa kriminalom jačanje policije. Verujemo da će to povećati snagu sistema i njegovu sposobnost da se odupre zategnutosti koju kriminalci nameću. No, gotovo se nikada i ne zapitamo ne povećava li jačanje policije zategnutost, u istoj meri u kojoj pojačava snagu, ili postoji li bilo šta što možemo da učinimo na umanjivanju zategnutosti bez neposrednog mešanja u potencijalno kriminalnu podkulturu.

Zato je izuzetno bitno pokušati ustanoviti dimenzije i zategnutosti i snage u svim društvenim odnosima, posebno u odnosu rat-mir. To ni slučajno nije jednostavno. Dimenzije su brojne i često blisko povezane, tako da je teško reći neće li povećanje jedne biti poništeno opadanjem druge. Možemo teorijski postulirati funkciju zategnutosti u kojoj je zategnutost izražena kao funkcija velikog broja bitnih varijabli. Na sličan način možemo postaviti i funkciju snage. To nas ne može dovesti predaleko ukoliko nismo u stanju da ustanovimo varijable funkcija i odnosa među njima. Ovo što sledi je vrlo proizvoljan pregled. Potrebno je još mnogo više istraživati na ovom polju. Svaki od skupova varijabli, relevantnih za zategnutost ili snagu, može se podeliti u dve velike grupe. Jednu možemo nazvati strukturalnim varijablama, jer opisuju opštu strukturu i obrasc sistema; drugu dinamičkim varijablama, koje proizvode rast ili opadanje snage i zategnutosti. Ovo je gruba podela; ove dve

grupe će se preklapati, ali je to i način da organizujemo naše razmišljanje o ovom problemu.

Posmatrajući prvo, strukturalne varijable sistema zategnutosti, nailazimo na predstave prošlosti, posebno na sećanja na prošle nepravde, i prošle patnje. Kada su svi ovi elementi jaki, strukturalna zategnutost sistema je velika. To vidimo, na primer, u drevnim i tradicionalnim neprijateljstvima poput onih među Francuzima i Nemcima tokom poslednjih 150 godina, između protestanata i katolika u Alsteru, Grka i Turaka na Kipru, muslimana i hrišćana u Libanu, muslimana i hindua u Indiji — spisak koji se u nedogled može proširivati, jer teško da ima i jednog jedinog dela sveta gde se ovakve predstave o prošlosti stalno ne obnavljaju. One se posebno često podhranjuju dodatnim izbijanjima neprijateljstva i zategnutosti, koji obnavljaju pogubne slike prošlosti. Ovi se nanosi drevnih zabluda spiraju — mađa mukotrпно sporo — kako prolazi vreme bez njihovih obnavljanja, ali je uvek, sasvim moguće da oni povremeno ožive. Veoma je značajno pitanje, da li promene u ideologiji ili moralnom sistemu mogu ublažiti ova sećanja i predstave, ali je i izrazito teško za odgovor. Može li se uvrežiti neka ideologija zaborava Alamo-a i zaborava stotina sličnih Alamo-a ljudske istorije? Tek tada bi se sadašnjost mogla osloboditi svog nepravdnog robovanja prošlosti. Međutim, ne treba, u ovom pogledu, gajiti previše optimizma.

Druga značajna strukturalna varijabla, koja odražava zategnutost, jeste stepen profesionalizacije konflikta, ugrađen u, na primer, organizovane oružane snage, mafiju, kompetitivne misionarske pokrete, sindikate i udruženja zaposlenih, i sudsku profesiju. Ovde se javlja velika društvena dilema. Postojanje zategnutosti i postojanje pozitivne verovatnoće izbijanja otvorenog konflikta neizbežno dovodi do profesionalizacije ljudi, čiji je prevashodni posao da se bave konfliktom, kada do njega dođe. Profesionalni uspeh ovih ljudi, ipak, zavisi od konflikta i oni imaju profesionalni interes da održavaju konflikt, barem na onom nivou na kome se oseća neophodna potreba za njihovim uslugama. U suprotnom pravcu deluje određena profesionalna i politička etika prema kojoj profesionalni ratnici ne bi trebalo da izazivaju sukobe. Ova etika je, po svom uticaju, u svakom slučaju zanemarljiva. Jedan od primera je i sporo napredovanje civilne kontrole nad vojskom. To je, mada često nesiguran, značajan trend u ljudskoj istoriji i ima određeni usmeravajući uticaj.

To ne znači da su ratovi uvek verovatniji ako vojska kontroliše društvo. Nekada je to tako, a nekada i nije. Nepostoji mnogo činjenica u prilog bitnije neratobornosti država u kojima je vojska podvrgnuta civilnoj kontroli, niti manje verovatnoće njihovog uključivanja u rat, nego što je to slučaj sa državama kojima, zapravo, upravlja vojska. Da je vojska obično pokretala ratove — tražeći avanturu i opravdanje svog postojanja — ili proizvođači naoružanja — nastojeći da prošire trgovinu — donekle je tačno, ali je, uglavnom, sasvim netačno da su to glavni faktori pojave rata ili mira. Ovaj problem je, u svakom slučaju, omeđen sistemom rat-mir. Nesrećno se po ekonomski interes doktora završava ako podstiče bolesti, zubara ako podstiče kvarenja zuba, advokata ako podstiče parnicanja, pa i nastavnika ako podstiče obrazovanje preko neke optimalne tačke. Uticaj profesionalne etike, u pomenutim slučajevima, upravo je lako uočljiv. Doktori, u stvari, podstiču zdravlje stanovništva, zubari fluorizaciju vode, advokati se može oduzeti dozvola zastupanja pred sudom ako pod određenim okolnostima podstiču parnicenje, iako, priznajem, nije mi poznat ni jedan slučaj u kome je nastavnik zapao u nevolju zato što je previše podsticao obrazovanje.

Drugi strukturalni obrazac društva, koji može delovati na zategnutost u sistemu rat—mir, je politička struktura, posebno način na koji se najbitniji položaji moći u društvu popunjavaju i na koji su organizovani. Kao što smo već videli, oduke o miru i ratu obično nastaju unutar veoma uske grupe, negde na samom vrhu društvene hijerarhije. Nekada su ove odluke izazvane odlukama donetim na znatno nižim hijerarhijskim nivoima. Celokupan problem izazivanja odluka u sistemu je zaista izuzetno zanimljiv. Odluka terorista, da izvrše atentat na nadvojvodu u Sarajevu 1914. godine, izazvala je celi niz događaja koji su doveli do prvog svetskog rata. Mogli bismo dokazivati, naravno, da čak da se to i nije desilo da bi do rata moglo doći već naredne godine usled nekog drugog izazova, jer je, zapravo, bila u celosti uspostavljena situacija delovanja izazivanjem. Domino teorija političkog odlučivanja nije u potpunosti neosnovana, ali je izuzetno teško utvrditi ko su domine, i da li će ako jedna od njih ne padne to zaustaviti i sled daljeg niza padanja. Gotovo je nemoguće predvideti — pa čak i proučavati — ove događaje koji se nisu odigrali, jer je lakše spoznati ono što se dogodilo nego ono što se nije dogodilo.

Drugi problem je, kakve strukture, najverovatnije, propuštaju uspon mentalno poremećenih ljudi do najviših pozicija vlasti? Psihotične ličnosti kao što su Hitler i Amin mogu stvoriti ogromnu količinu zategnutosti u međunarodnom sistemu, nezavisno od bilo kog posebnog obrasca interesa ili konflikta. Verovatno bi trebalo da proučimo različite procese dolaska do najbitnija mesta vlasti, u različitim društvima, da bismo saznali na koji način ukloniti psihotične ličnosti sa takvih bitnih položaja. Sasvim sigurno da izbori, slični onim u Sjedinjenim Državama jesu izvesna zaštita od psihotičnih osoba na ključnim političkim mestima, jer je u izborne procese javnost izuzetno uključena. Na mesto predsednika Sjedinjenih Država je izabrano mnogo hulja, ali koliko je meni poznato nikada ni jedan ludak. Čak su i osobe veoma blizu psihotičnosti, kakav je bio Džozef Makarti, konačno bile uklonjene jer je svetlo javnosti u stanju da otkrije njihove psihotičke tendencije pre nego što postane prekasno. U revolucionarnim situacijama, međutim, kao i u političkim sistemima koji dopuštaju državne udare, kao i kod naslednih monarhija, odbrana od dolaska na vlast psihotičnih ličnosti je veoma slaba. Revolucija je sa ovog stanovišta posebno opasan metod dolaska ljudi na vlast. Gotovo su sve revolucije proizvele dolazak psihotičnih osoba na položaje vlasti, bilo da je reč o Hitleru, Staljinu ili Robespjeru, a u svetlu katastrofalne politike Velikog skoka i Kulturne revolucije, nisam siguran da li bih mogao da izuzmem predsednika Mao-a. Nasledne monarhije mogu čak proizvesti i genetske poremećaje, ako je

previše međusobnih ženidbi, kao što je to slučaj sa Habzburzima, mada se čini da to pre dovodi do nesposobnosti nego do psihotičnosti.

Postoji i pretpostavka, koju nazivam teoremom turobnosti političkih nauka, — o okolnostima koje vode dolasku na vlast ljudi gotovo neizostavno nesposobnih da je vrše. Posebno je to tačno kada je dolazak na vlast rezultat revolucionarnog prevrata. Čak ni u demokratijama ovaj princip nikako nije nepoznat, mada na sreću ipak nije univerzalan. Princip ograničenja i uravnoteženja, koji kao dragocenost čuva američki ustav, predstavlja pokušaj obezbeđenja od zloupotrebe vlasti. Kao što na slučaju Predsednika Niksona možemo videti, ovaj sistem nekada i funkcioniše, bez obzira kako nespretno, te predstavlja stvarni društveni um očeva američke republike. Američka revolucija zaista izgleda kao veliki izuzetak od principa da revolucije izbacuju ljude posebno nepogodne da vrše vlast, jer se u njoj nije pojavio ni Napoleon niti Staljin. Možda je razlog u tome što je ona bila vrlo skromna revolucija i što je promenila izuzetno malo osnovnih institucija društva.

Ostale društvene karakteristike koje mogu delovati na snagu sistema mira su preovlađujući etos, ideologija, poezija, istorija i obrazovni procesi u društvu — koje sve, zapravo, može obuhvatiti njegov *«esprit»* ili duh. Društveni duh može biti ili ratoboran ali miroljubiv, imperijalni ili samodovoljni, reaktivan ili postojan, aristokratski ili buržoaski, sa čitavim dijapazonom karakteristika koje, ipak, teže da se grupišu duž lestvice na polu snage mira. Kako društva dobijaju svoj duh, međutim, prava je zagonetka. Brojni su istorijski primeri društava koja su započela na veoma slične načine ali su sledila, često se čini sasvim slučajno, pravce koji su ih odveli na veoma različite pozicije. Ne tako retko, bilo je i cikličnog pomeranja između male i velike snage mira. Tako se Švedska izmenila od militarističkog, imperijalnog društva veoma male snage mira, u vreme Gustava Adolfa, u samodovoljno, miroljubivo društvo već u osamnaestom veku. To se posebno isplatilo u devetnaestom i dva desetom veku, kada je Švedska od jedne od najsiromašnijih zemalja Evrope 1860. godine postala, danas, jedna od najbogatijih zemalja. Britanija i Francuska, posle vekova militarizma i imperijalizma, naglo su krenule švedskim pravcem posle 1945. Nemačka je bila posebno nestabilna: razorena tridesetogodišnjim ratom od 1618. do 1648; relativno miroljubiva, i čak arhitektonski i muzički centar Evrope, u osamnaestom i devetnaestom veku; imperijalna i militaristička od 1870 do 1945; ponovo miroljubiva od 1945. Dinamika duha je misteriozna. Vojni poraz, na primer, može ponekada proizvesti otklon od militarizma, što se izgleda dogodilo u Švedskoj u sedamnaestom veku; ili može dovesti do snažnija militarizma, kako je to bilo u Nemačkoj između 1919 i 1945. Često jedan harizmatički vođa može odrediti ton čitavom društvu. No, potrebno je, još mnogo više, istorijskih i teorijskih istraživanja posvetiti ovom problemu.

Ako se sada okrenemo posmatranju procesa, koji povećavaju ili umanjuju zategnutost, najdramatičniji je svakako trka u naoružanju. Ovo je dobro poznat proces i teorijski veoma uspešno obrađen, da pomenem samo Luisa Ričardsona, među mnogim drugim autorima. (1) Pretpostavka je da nacionalne države povećavaju naoružanje u doba mira jer se osećaju nebezbednim, pri postojećem nivou naoružanja, u poredenju sa vojim potencijalnim neprijateljima. Kada jedna nacionalna država poveća svoje naoružanje, međutim, njeni mogući neprijatelji osećaju da je njihova bezbednost umanjena, tako da i oni teže da povećaju vlastito naoružanje. To može dovesti do toga da prva nacionalna država ponovo uveća svoje, druge još više svoje i sve tako duž uzlazne spirale. Ovaj proces se može uravnotežiti pre nego što dođe do rata ako sukobljene strane postanu nereaktivne; odnosno, ako jedinica povećanja naoružanja jedne zemlje izazove povećanje naoružanja druge manje od te jedinice. (2) Ova se ravnoteža može uspostaviti usled rasta zategnutosti međunarodnog sistema proizvedene rastom naoružanja i iz njega proisteklog žrtvovanja stanovništva u pogledu roba i usluga.

Ovde se krije opasnost da što je društvo bogatije to više izdataka za naoružanje može sebi da priušti i zato je jača tendencija produžavanja trke u naoružanju. Kako se ona nastavlja, međutim, to verovatnije postaje povećanje zategnutosti sistema sve dok ne prekorači ogradu i pređe u rat. Pokazao sam da što više strana učestvuje u trci u naoružanju, sve su kraći uslovi koji pružaju mogućnosti ravnoteže i znatno je verovatnije da će se trka u naoružanju nastaviti do rata. Da li postoji tačka ravnoteže ili ne, veoma mnogo zavisi od koeficijentata reaktivnosti, odnosno, obima u kome će jedna zemlja povećati naoružanje u poredenju sa opaženom merom povećanja drugih. Što je broj uključenih zemalja veći, to ovaj koeficijent mora biti manji, kako bi uopšte bilo moguće uspostaviti bilo kakvu ravnotežu. (3) Ova propozicija naglašava očajnu opasnost nuklearne proliferacije, jer što je veći broj zemalja koje raspolažu nuklearnim oružjem, tako da je svaka izložena milosti ili nemilosti one druge, izgledi za stabilnost su veoma mali.

Drugi dinamički proces, koji ima određenu sličnost sa trkom u naoružanju, može se nazvati trkom u represiji. Ovo je posebno karakteristično za države sa različitim ideologijama, od kojih svaka pokušava da porazi onu drugu kao što je to, na primer, slučaj sa Severnom i Južnom Korejom. Dešava se da svaka od zemalja, pribijavajući se one druge, zalazi sve više i više u represivnu unutrašnju politiku, koja često poražava samu sebe stvarajući unutrašnju zategnutost, koja, sa svoje strane, stvara spoljnu zategnutost u međunarodnim odnosima. Na izvestan način, još uvek je nedovoljno određen, odgovor na pitanje u kom obimu međunarodna zategnutost odražava unutrašnju zategnutost. Zdravorazumski uvid bi zasigurno tvrdio da se to dešava u izvesnoj meri, i verovatno bi se mogli naći slučajevi, kada su se vodeći ljudi nacionalnih država upuštali u međunarodne avanture, ne bi li skrenuli pažnju sa svojih domaćih neuspeha. Istraživanje, pak, upućuje na to da ovo nije nužno previše opšti obrazac ponašanja i da nije ni neki znatniji činilac funkcije zategnutosti (4), mada bi, dalja proučavanja prirodne i efekata unutrašnjeg pritiska, mogla i da preokrenu ovaj zaključak.

Trebalo bi pomenuti dva dinamička izvora unutrašnjeg pritiska. Čini se da jedan od njih ima veću važnost za kratkoročna kretanja; to je iznenadno pogoršanje opšteg ekonomskog stanja, poput faze depresije

poslovnog ciklusa ili političkih ciklusa koji muče centralno-planske ekonomije. Velika depresija 1930-tih bila je jedna od najvećih takvih događaja našeg vremena, i nesumljivo je imala određeni sklop veza sa usponom Hitlera u Nemačkoj i klizanjem u drugi svetski rat. Prva kolektivizacija poljoprivrede u Sovjetskom Savezu, u istom razdoblju, proizvevši još drastičnije pogoršanje ekonomije i uz to gubitak od 5 miliona ljudskih života i gotovo polovine živežnih zaliha, izgleda da nije dovela do nekih promena ideologije, premda je, možda, ipak u krajnjem rezultatu, izazvala nešto miroljubiviju poziciju Hruščovljeve reakcije i ovdje je reagovanje na protivslavlje veoma nepredvidivo i može se kretati kako ka miroljubivosti tako i prema militarizmu.

Drugi izvor unutrašnjeg pritiska je dugoročniji i često nepredvidiv u kraćim razdobljima. To je relativni porast delova stanovništva koji se smatraju drugačijim bilo po osnovi rase, religije, zanimanja, klase, ili ma kojeg drugog obeležja. Može se nazvati problemom »premožavanja«. Različita kretanja različitih grupa mogu se posmatrati kao sastavni deo istog problema. Kakvu je to ulogu igralo u istoriji rata i mira nije lako odrediti, pogotovo zato što su demografski podaci iz prošlosti veoma defektni. Brojni su, danas, delovi sveta gde ovaj fenomen nije ni najmanje beznačajan — Sri Lanka, Gijana, Fidi, pa čak i, mada u manjoj meri Britanija, Sovjetski Savez i Sjedinjene Države. Kriza teži da se, u ovim situacijama, javi u tački preobrta. Kada nekadašnja manjina postaje većina ili, još opštije, kada se demografska osnova stare demografske grupe ospe do tačke u kojoj nastaje nova dominantna grupa.

Različiti rast, i to ne samo stanovništva nego i bogatstva i moći, jeste bitan izvor zategnutosti međunarodnog sistema. U svakom momentu međunarodni sistem teži da ima strogu unutrašnju hijerarhiju (pecking order), vrlo sličnu onoj među živinom na hranilištu. Ova unutrašnja hijerarhija (pecking order) odslikava određeni rang moći, odnosno nametnutu (pecking) moć. Nametnuta moć (pecking power) jeste funkcija mnogih činilaca, posebno ekonomske moći, grubo izražene u totalu ukupnog nacionalnog proizvoda u stalnim cenama, modifikovane onim što sam ranije, skoro neukusno, nazvao koeficijentom prgavosti, blisko povezanim sa imperijalističkom odnosno miroljubivom komponentom duha. Osobina prgavosti, međutim, kao što smo već istakli, nepravilno se kreće. Ukupni nacionalni proizvod može biti, u dugim periodima, u stanju ili rasta, ili stagnacije ili opadanja. Relativna dinamika ekonomskog rasta, upravo zbog toga, ima duboki uticaj na unutrašnju hijerarhiju (pecking order) u međunarodnom sistemu i može stvoriti razdoblja kumuliranog pritiska. Momenat prestizanja je osobito opasan, kada jedna nacionalna država prestize drugu po ukupnom nacionalnom proizvodu ili po rangu moći u unutrašnjoj hijerarhiji (pecking order). Neki se ratovi u istoriji mogu eksperimentalno odrediti kao ratovi prestizanja. Napoleonovi ratovi, grubo, predstavljaju britansko prestizanje Francuske usled industrijske revolucije u Britaniji. Francusko-pruski rat 1870. može predstavljati nemačko prestizanje Francuske. Japan je prestigao Rusiju, makar u Aziji, negde na samom početku dvadesetog veka. Sjedinjene Države pretekle su Evropu u prvom svetskom ratu, Japan je pretekao Evropu u drugom svetskom ratu, a Sjedinjene Države su pretekle sve njih zajedno. Sa druge strane, nekada dolazi do prestizanja koje se ne završava ratom nego mirnom promenom nacionalnog interesa i nacionalne predstave. Tako, iako su Sjedinjene Države prestigle Britaniju oko 1870., nije došlo do rata, mada mu se američki građanski rat veoma približio. Dodemo li jednom do onog stepena zrelosti, na kome se shvata da su unutrašnje hijerarhije (pecking orders) i literarno samo za ptičice, i da su ratovi apsurdno skup metod njihovog dokazivanja, ovaj izvor zategnutosti može oslabiti. Veoma je bitno shvatiti da je i nacionalni interes, od koga su neki autori iz ove oblasti svašta napravili, varijabla sistema a ne konstanta, i da je nacionalni interes ono zašta je nacija zainteresovana; on je svojstvo, zapravo, nacionalne predstave, koja se stalno menja. On ima i neke objektivne granice, u pogledu dobrobiti i opstanka, ali one su po pravilu veoma razudene i unutar ovih granica nacionalni interes je, u suštini, subjektivni fenomen.

Drugi element zategnutosti, koji se može priključiti i strukturalnim ali i dinamičkim faktorima, je opažana struktura samog konflikta. Da su konflikti stvarni i da oni imaju izvesni uticaj na određivanje obrazca ratova je do te mere deo konvencionalne pameti da se čini gotovo smešno to i osporavati, jer je, zaista teško pronaći ma koju konvencionalnu umotvorinu koja ne bi sadržala i zrno istine. Struktura stvarnog konflikta u društvu, međutim, pak je previše složena da bi mogla biti sasvim beznačajan odnos između intenziteta opažanog konflikta i nekog oblika objektivne procene kakvi su u biti društveni konflikti.

Kako smo već naglasili u odeljku, I teorijski, stanovništvo možemo podeliti na tri interesne grupe u odnosu na ma koju pojedinačnu politiku ili događaj. To su oni koji su favorizovani, oni koji su nefavorizovani i oni na koje to nema uticaja. Jednostavno je smisliti ovakvu podelu, međutim, nju je izuzetno teško utvrditi, mada se čini da ne bi trebalo ni biti mnogo sumnjičav oko toga da su prave interesne grupe u društvu druge od onih koje uočavamo. No, ipak, samo opaženi interesi, bilo zajednički bilo suprotni, mogu uticati na ponašanje ljudi. Nije nerazumno predpostaviti da postoji određena tendencija da se uočeni interesi približavaju stvarnim interesima, ali je tendencija često slaba, usled teškoće da se otkriju izvori bilo povoljne bilo nepovoljne promene pri posmatranju izmene određenog položaja.

Konflikte ekonomskog interesa je posebno teško utvrditi, jednostavno, zbog ukupne ekološke složenosti društvenog sistema. Gupacije zanimanja, kao što su stolari ili uzgajivači zita možda su najbliži ekonomskoj interesnoj grupi, u smislu da rast cena njihovih proizvoda u osnovi donosi grupi korist i to na štetu svih ostalih, mada u različitom obimu. Otuda i podzorenje da je u stvarnosti ekonomski konflikt veoma slaba varijabla u funkciji zategnutosti, mada opažani konflikt može biti značajna varijabla.

Naše percepcije znatno više teže da se utvrde na simboličkim i ideološkim opažanjima razlike ili opasnosti nego na stvarnim ekonomskim interesima. To važi kako za klasični konflikt tako i za nacionalni. Nema, praktično ni jednog događaja koji bi doneo korist radničkoj kla-

si, u celini, i ošteto klasu poslodavaca ili kapitalističku klasu. Nema praktično ni jednog događaja koji bi bio od koristi svim stanovnicima jedne države a na štetu svih stanovnika druge.

Brižljivo proučavanje imperijalizma otkriva iznenadujuće slabe veze između ljudskog ponašanja i bilo koje vrste interesa. Na osnovu brojnih istraživanja postalo je sasvim jasno da je barem u devetnaestom veku — imperijalizam gotovo uvek nanosio štetu imperijalnoj sili, ili makar većini njenog stanovništva, i da je izuzetno uzak krug stanovništva imperijalne sile imao neke koristi. (5) Gubitak imperije gotovo se uvek okončavao bogaćenjem imperijalne sile, a ponekad i bogaćenjem kolonija. Ideja da bogatstva imperijalne sile potiču iz eksploatacije kolonija, jednostavno, ne može da izdrži proveru svakog ispitivanja.

Postoje i mogući izuzeci od ovog pravila difuznosti ekonomskog konflikta. Kartel, kakav je, na primer, Organizacija zemalja izvoznica nafte, može vršiti izrazitu redistribuciju dobiti od kupaca svog proizvoda u svoju korist, i to može povećati zategnutost u međunarodnom sistemu. Istorijski gledano bilo je ratova za korišćenje izvora, za koje bi dugotrajni ratovi evropskih osvajača protiv američkih Indijanaca bio primer. Ratovi kojima je uspostavljena država Izrael mogu biti drugi primer. Ovi ratovi, međutim, uvek su se odigrali između izrazito nejednakih grupa sa stanovništa tehnologije organizacije, proizvodnje i naoružanja. Ratovi za osvajanje izvora su manje verovatni u savremenom dobu, mada se ne mogu, sa izvesnošću, sasvim opisati. Sigurno je da su neki zavidljivi pogledi uprti ka arapskim zemljama bogatim naftom, sa njihovim ogromnim izvorima i malobrojnim stanovništvom. Za sada se, ipak, čini da su uočene opasnosti vojne intervencije stvorile situaciju u kojoj je snaga sistema bila veća od zategnutosti, iako je u jednom ili dva maha, izgledalo da se prišlo pogubno blizu fazonj granici. Čak i u slučaju evropske invazije Severne Amerike, trebalo bi istaći da je bilo mnogo prilika u kojima je kupovina zemlje bila jeftinija i uspešnija od osvajanja.

Funkcije snage znatno su složenije od funkcija zategnutosti. Veoma je teško utvrditi pojedinačne varijable značajne za izgradnju snage sistema rat-mir, zato što mnoge varijable sa uticajem na zategnutost sistema, takođe, utiču i na snagu. I ovdje su, na primer, važna sećanja na prošlost. Slično ratu, mir se može ubićajiti među zemljama koje su međusobno bile u miru tokom nekoliko generacija, što je slučaj sa Kanadom i Sjedinjenim Državama, tako da je uvreženost mira postala toliko snažna da se čak i u zategnutom sistemu veoma lako upravlja. Ovo je uistinu značajan izvor optimizma: što mir duže traje veći su i izgledi da će i dalje opstajati, jednostavno zato što i mir povećava snagu sistema.

Postoje, takođe, profesionalne specijalizacije koje povećavaju strukturalnu snagu konfliktnog sistema: medijatori i koncilijatori, na primer, u industrijskim odnosima; bračni savetnici za porodični život; i diplomati u međunarodnom sistemu. Diplomacija može biti nastavak rata mirnim sredstvima, ali ona je miroljubiva, a duga istorija uspona diplomatije može pokazati da je ona igrala ulogu u postizanju prelaska iz nestabilnog rata u nestabilni mir, pa čak, i u stabilni mir. Veoma je teško reći, naravno, koliko je diplomatija zamena za rat, i bilo je razdoblja kada je pogoršavala stanje sistema i više povećavala zategnutost nego snagu. U celini, izrazitija je sklonost da joj se daju visoke ocene, uprkos njenoj tendenciji zloupotrebe informacija. Na izvestan način sa diplomatijom su povezani čitavi skupovi struktura od venčanja među kraljevskim kućama do mreže integrativnih odnosa među vladarima. No, to u svakom slučaju, nije sprečilo prvi svetski rat u Evropi, ali je obezbedilo izvesnu strukturu i ima dokaza, na primer, da je to bilo istorijski značajno. (6)

Drugi element, koji može uvećati snagu sistema je rast putovanja i komunikacija, mada to može imati protivrečne efekte. Ponekada putovanja zapravo sužavaju svest. Sa druge strane, čini se da postoji određeni odnos između obima komuniciranja dve zemlje i izgleda da one ostanu u miru. To je, ipak, labava relacija, te ne bi trebalo polagati previše poverenja u nju. Na primer, kao što je već pomenuto u odeljku I, malo dokaza upućuje na to da je zajednički jezik bitan izvor snage.

Mreža ekonomske međuzavisnosti je nesumnjivo značajna kako strukturalna tako i dinamička varijabla, mada je izuzetno složena i nije uvek jednostavno utvrditi u kom će pravcu voditi. Kao što smo već videli, zavisnost od izvoza hrane može povećati snagu sistema. Izvesno je da su klasični ekonomisti smatrali da će trgovina doneti sobom mir, jednostavno, zato što će prouzrokovati uzajamnu zavisnost. Što se ovoga tiče donekle smo se razočarali. Ali pozitivni rezultati su, možda, tek pred nama. Prekidanje trgovine i ulaganja je jedan od troškova rata, i treba očekivati da što su troškovi rata veći to i snaga sistema bude veća. Ovo je, zaista, izvor skromnog optimizma, pošto rast cene rata može umanjiti spremnost ulaska u rat, čime se indirektno povećava snaga sistema, mada to, takođe, porast pritiska može učiniti sporednim.

Zabrinjavajući problem je da li porast snage sistema možda ne dovodi do povećanja mogućnosti velikih ratova i velikih katastrofa time što zapravo sprečava niz sitnih prilagodavanja. Donekle sličan problem srećemo na području kontrole poplava, jer se zaštitom plavljenog područja od malih poplava ljudi mogu ohrabriti da se tu nastanjuju što može dovesti do toga da velika poplava, koja se ne može kontrolisati, bude još razornija. Sistem zastrašivanja može biti posebno opasan u ovom smislu: povećanje troška rata može doprineti kratkoročnoj stabilnosti, što poslednjih trideset godina, nesumnjivo potvrđuju. Sa druge strane, sistem zastrašivanja uvek mora imati pozitivnu verovatnoću, bez obzira koliko ona bila mala, da će delovati; jer bi, u suprotnom prestao da zastrašuje. Ako bi verovatnoća upotrebe nuklearnog oružja opala do nule, tada je očito da ono više upošte ne bi zastrašujuće delovalo. Da bi ono zastrašujuće delovalo, mora ipak postojati, barem izuzetno niska, pozitivna verovatnoća njegove upotrebe. Ali, bez obzira na nezatnost verovatnoće, ako samo budemo čekali dovoljno dugo, ono će delovati. Ovdje je najosnovnija predpostavka da će se neki događaj godišnje verovatnoće n gotovo izvesno desiti jednom u toku $10/n$ godina. Tako se nuklearni rat može činiti sličnim stogodišnjem potopu; odnosno, njegova godišnja verovatnoća ne iznosi više od oko 1 procenta. Pa ipak, verovatnoća

da će se stogodišnji potop desiti, u toku ma kojih stotinu godina, iznosi 63 procenta, a njegova pojava u nekom trenutku u toku stotinu godina je 99.995 procenata: što predstavlja gotovo izvestan događaj.

Najdelotvornije promene za kojima treba tragati, u pogledu dugoročne dinamike rasta verovatnoće mira i opadanja dinamike rata su, bez sumnje, one koje istovremeno i povećavaju snagu sistema i umanjuju njegovu zategnutost. Među njima, kretanje nacionalnih predstava ka međusobnoj kompatibilnosti, posebno u odnosu prema granicama, ima najviši prioritet. U pogledu razrešavanja konflikata i najopštijeg uvodjenja tog rešavanja u život, gotovo je sasvim jasno, postoji optimalna količina apatije. Deca zahtevaju čvrsto vladanje — sva mora biti baš onako kako ona žele ili, u protivnom prave lom. Starenjem učimo da popustimo u našim zahtevima i oslabimo ih. Mnštvo različitih situacija nas na to i navodi. Mirimo se sa stvarima i prestajemo da pravimo gužvu. Može se pretpostaviti da u procesu sazrevanja čak i države uspeavaju to da nauče. A tada, sišavši sa visokih i opasnih latica heroizma, zategnutost sistema opada a snaga se povećava, čime i šanse za mir rastu. Granice su posebno osetljivo pitanje i, što pre ih skinemo sa svačijeg dnevnog reda, izgledi za mir će biti bolji.

Sve u svemu, oprezni optimizam u pogledu mira je dopustiv. Približno, poslednjih stotinu i pedeset godina posmatramo razvoj ostrva stabilnog mira u međunarodnom sistemu, usred opšte matrice nestabilnog mira, u kojoj postoje i ostrva nestabilnog rata. Stabilni rat je postao retkost. Možda je u proteklih trideset godina jedino Vijetnam bio pravi čisti slučaj, koji je danas okončan. Isplativost stabilnog mira u modernom svetu je veoma visoka, i možemo se nadati da će on indukovati proces učenja koji će postepeno širiti polja stabilnog mira. Postoji i određena tačka preokreta u procesu poput ovoga, u kojoj prelazimo od ostrva stabilnog mira usred okeana nestabilnog mira u stanje takvog rasta ostrva da ona počinju da se spajaju tako da samo ostaju jezera nestabilnog mira usred kontinenta stabilnog mira. Možda smo tome bliže nego što i pomišljamo, i zato bi trebalo da se što više zaštitimo od pogleda u prošlost. Činjenica da smo u najboljem slučaju stotinama godina imali svet nestabilnog mira ne znači da tako mora biti zauvek. Moguć je duboki, mada često i neprimetiv preokret prirode sistema, koji nas vodi, kao što se već dešavalo, preko neke vrste vodopada do potpuno novog društvenog pejzaža. Uvek sam delovanje mirovnog pokreta poredio sa Sizifovom poslom — neprekidno guramo stenu uzbrdo i stalno nam se ona otima iz ruku i kotrlja natrag niz brdo, tako da uvek moramo posao da počinjemo iz početka. Ali brdo nije bez vrha, a na njemu postoji vodopad, i jednog dana kamen će se dokotrljati do tog vodopada i mi ćemo još za njim morati da tražimo umesto da ga guramo.*

Prevela: Jelica Stefanović

program istraživanja mirovnih i bezbednosnih studija

ričard ned lebov

Istraživači mira i bezbednosti imaju pred sobom trostruki zadatak. Moraju utvrditi uzroke međunarodne napetosti i ratova, smisliti strategije smanjivanja ovih napetosti, i ubediti američke, sovjetske i lidere drugih bitnih nacionalnih država da prihvate njihove predloge u vodenju politike. Istraživači se, među sobom neslažu u pogledu relativnog značaja ovih ciljeva, niti oko njihovih suštinskih aspekata. Na koji bi način trebali sebi da počmno krčiti put iz ovih mora?

Korisno polazište bi bilo prihvatiti nekoliko osnovnih istina o našem predmetu. Prva je da istraživanje mira i bezbednosti mora biti orijentisano ka formulisanju određene politike. Za razliku od nekih drugih oblasti nauke, gde su intelektualna otkrića sama sebi svrha, naš cilj je stvaranje boljih sredstava smanjivanja rizika rata ali ne po cenu žrtvovanja bitnih nacionalnih interesa. Naš istraživački napor shodno tome mora uvažavati podjednako i politiku i teoriju. Idealno bi trebalo pokušati da se uspostavi veza između njih dve. Političke preporuke, nezavisno od njihove političke perspektive, mogu i trebaju da budu teorijski uobličene. Proučavanje bi, isto tako, trebalo da izade u susret političkim potrebama u najširem smislu. Nažalost, teoretska i istraživanja orijentisana ka formulisanju politike, teže životu u veoma udaljenim svetovima. Uz nekoliko upadljivih izuzetaka, zainteresovana su za sasvim drugačija pitanja, koriste različite rečnike, čitaju se i objavljuju u sasvim različitim časopisima. Mnogo toga je potrebno učiniti kako bi se pod-

PRETPOSTAVKE STVARANJA GLOBALNOG MIROVNOG PORETKA — IDEJE, AKTERI I MOGUĆNOSTI

I KA SAVREMENOM POIMANJU MIRA

1. Filozofske tradicije utemeljenja ideje mira — različiti statusi stanja mira u koncepcijama progresa, smisla istorije i njenog odvijanja, opšte-čovečanske emancipacije
2. Divergentna stajališta praktične/političke filozofske tradicije o uputnosti, korisnosti, svrsi i ostvarljivosti mira kao univerzalnog stanja
3. Predominantna sociološka tumačenja mira — sukob pojmova »zajednica« i »društvo«, »Država« — »društvo«, »nacija« — »čovečanstvo«
4. Ekonomska teoretiziranja značenja mira između osmišljavanja racionalnosti stvaranja situacija »igri ne-nultnog zbira« i »igri među ljudima« (kao utopije sa lošim konotacijama) i racionalnosti, neophodnosti i probitačnosti za razvoj održavanja i uspostavljanja situacija »igre nultog zbira«, konkurentne akvizitivnosti i analize delovanja u matrici »cost-benefit« individualnog i društvenog računa
5. Psihološke teorije poimanja mira konceptualizovanog kao saradnja proistekla iz razvoja svesnog i konflikta (rata) kao prvo-

- bitnog, civilizacijski oblikujućeg ispoljavanja nagona, instikata i motiva evolucije
6. Pedagoško-andragoške teorije usvajanja i učenja pojma mira i oblika mirovnog ponašanja
7. Futurološki opravdanje i/ili odbacivanje mira
8. Istorijska nauka i mir — mogućnosti njene rekonceptualizacije kao postepenog usavršavanja ljudskih sposobnosti, znanja i veština stvaranja mirovnih stanja i održavanja mira (od uskih područja do planetarnih razmera)
9. Fundamentalna nauka — dvostruka situacija: između naučnog progresa i vojno-industrijskog kompleksa
10. Interdisciplinarno utemeljenje pojma mira u različitim školama istraživanja mira (peace research)
11. Izvori savremenih pokušaja semantičke rekonstrukcije koncepta mira — cena današnjeg mira, militarizacija međunarodnog sistema i nuklearne granice njegovog održavanja; ekonomsko-resursno osiromašivanje planete u celini; nasilje, otuđenje (postvarenje), nemogućnost osmišljavanja ostvarljive humane budućnosti kao signal is-

crpljenosti razvojnog obrasca postojeće civilizacije

12. Pretežna ograničenja u konceptualizaciji mira — regionalno ograničavanje mirovnog prostora; redukcija mira na odsustvo konflikta među centrima akterima međunarodnog sistema; mir kao iznalaženje novih strategija održavanja bezbednosti preko inteligibilnih oružanih sistema; mir kao politički sporazum glavnih aktera na račun sprečavanja ekonomskog, kulturnog, društvenog prestrukturiranja globalnih odnosa i interakcija
13. Pojam mirovnog poretka — tip međuzavisnosti, smisao mirnih odnosa svih jedinica međunarodnog sistema, struktura sistema, ekonomske, kulturne, moralne osnove mirovne integracije sveta

II AKTERI MIRA U DANAŠNJEM SVETU

1. Nacionalne države u akcijama za mirnu planetu
2. Super sile i programi razoružanja
3. Super sile i predlozi razrešavanja postojećih konflikata (strategije nevojne kontrole)

* Tekst »Izvori mira« predstavlja drugo poglavlje autorove knjige *Stabilni mir nastale velikim delom kao rezultat predačke godine provedene na Univerzitetu Teksas, Ostin na Lyndon B. Johnson School of Public Affairs u toku 1976—77. Original: Kenneth E. Boulding, *Stable Peace*, Austin i London: University of Texas Press, 1978, str. 31—66. Autor je profesor ekonomije i direktor Programa za istraživanje opšte društvene i ekonomske dinamike. Jedna od njegovih poznatih knjiga pored »Stabilnog mira« je »Sukob i odbrana« (*Conflict and Defense*).*

1. Lewis F. Richardson, *Arms and insecurity: A Mathematical Study of the Causes and Origins of War* (Oružje i nesigurnost; matematičko istraživanje uzroka i korena rata) Chicago: Quadrangle Books, 1960.
2. Kenneth E. Boulding, »The Parameters of Politics«, (Parametri politike), *University of Illinois Bulletin* 63, July 15, 1968, str. 1—21.
3. Ibid.
4. Videti posebno Ted R. Gurr & Vaughn F. Bishop, »Violent Nations and Others«, (Ratničke nacije i ostale), *Journal of Conflict Resolution* 20, March, 1976, str. 79—110. Videti i Jonathan Wilkenfield, ed., *Conflict Behavior and Linkage Politics* (Konfliktno ponašanje i politika vezivanja), New York: McKay 1973.
5. Kenneth E. Boulding & Tapan Mukerjee, eds., *Economic Imperialism*, (Ekonomski imperijalizam), Ann Arbor: University of Michigan Press, 1972.
6. Bullough & Naroll, *Deterrence in History* (Zastrašivanje kroz istoriju).

stakla veća interakcija između ove dve zajednice, interakcija od koje bi obe imale koristi.

Drugo, trebalo bi trezveno prihvatiti da istraživanje nikada neće imati za rezultat bilo kakav konsensus oko prirode problema ili lekova najpogodnijih za njegovo izlečenje. Gotovo je sasvim izvesno da naučnici, koji polaze od fundamentalno suprotnih tačaka gledišta, moraju doći i do kontradiktornih dijagnoza i recepata. Najviše čemu se možemo nadati je da će naučnici podstaći, na obe strane, produhovljenije i suprotnije zaključke, proveravajući, u meri u kojoj je to moguće, aksiome i pretpostavke suprotstavljenih prilaza bezbednosti.

Istraživanje, ove vrste, nepobitno je supstancijalno, jer se mnogo strategijskih i spoljno-političkih kontroverzi naslanja na neproverene pretpostavke svojih zastupnika. Predpostavljena politika, korist (ili odsustvo koristi) nuklearnog oružja, relevantnost (ili irrelevantnost) nuklearne ravnoteže za ponašanje trećih država, značaj ili (odsustvo značaja)